

Adam Durak

"Scientia liturgica. Manuale di liturgia", t. I-IV, Anscar Chupungco (red.), Casale Monferrato 1998 : [recenzja]

Collectanea Theologica 69/2, 228-234

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

Mianem Ojców Kościoła obdarzamy tych pisarzy wczesnochrześcijańskich, „których wybitność weryfikuje się poprzez poczwórne kryterium: prawowierność nauki, świętość życia, starożytność i aprobatę Kościoła [podkr. moje: M.M.]” (s. 8).

Uwaga ta uprawnia nas do tego, by przy biogramach, a także w tytulaturze zamieszczać informacje, że określony pisarz został przez Kościół ogłoszony świętym. Trudno obecnie ustalić przyczynę pomijania w tekstach naukowych tej informacji (nagminne w tekstach biblijnych). Z pewnością naukowość tekstu nie może stanowić racji pomijania tej informacji.

Lepsze jest zawsze wrogiem dobrego. W naszym przekonaniu opracowanie wykładu patrologii nie tyle od strony dorobku poszczególnych autorów, ile przeprowadzenia linii rozwojowych życia i doktryny Kościoła uczyniłoby tę naukę jej ożywiającym centrum. Czy można o to prosić?

Marek Marczewski, Lublin

Anscar CHUPUNGCO (red.), *Scientia Liturgica. Manuale di Liturgia*, wyd. Piemme, Casale Monferrato 1998, t. I-IV.

W znanym i przedstawianym już w „Collectanea Theologica” włoskim wydawnictwie Piemme, pod patronatem Papieskiego Instytutu Liturgicznego, św. Anzelma w Rzymie i dyrekcją benedyktyna o. Anscara Chupungco, stojącego przez długie lata na czele PIL-u, ukazały się pierwsze cztery tomy, obszernego dzieła, pt.: *Scientia Liturgica*. Jest to, jak podpowiada podtytuł dzieła, nowy i całościowy *Podręcznik Liturgii (Manuale di Liturgia)*, pomyślany docelowo w 5 tomach, a opracowany przez ekipę 42 autorów włoskich i zagranicznych. W ten sposób, *Scientia Liturgica* próbuje dziś zająć swoje miejsce wśród takich poprzedzających ją klasycznych dzieł, jak czterotomowe: *Manuale di storia liturgica* M. Righetiego, czy A. G. Martimorta pt. *L'Eglise en priere*, lub siedmiotomowej serii „Anamnesis”, wydawanej w latach 1974-1989 przez Casa Editrice Mariettii, opracowanej przez profesorów PIL w Rzymie.

Materiał treściowy *Scientia Liturgica*, najogólniej mówiąc, zawiera wszystkie fundamentalne tematy wchodzące w zakres studiów liturgicznych. Dlatego nowe dzieło z pewnością stanie się ważnym źródłem odniesienia, dla wykładowców i studentów teologii różnych uniwersytetów i seminariów, zakonów i zgromadzeń zakonnych, instytutów życia konsekrowanego, stowarzyszeń życia apostołskiego, oraz dla wielu innych osób zainteresowanych bogatą problematyką liturgiczną.

Poszczególne tomy omawianego podręcznika do liturgii, opatrzone są podtytułami, które ogólnie ukierunkowują zainteresowanych na materiał zawarty w poszczególnych tomach. Jak wspomnieliśmy wyżej, całe dzieło obejmuje pięć tomów. Cztery z nich, które już się ukazały; omówimy szerzej, a piąty bardzo ogólnie, jedynie na podstawie noty zapowiadającej wydanie tego tomu.

Tom I liczący 447 stron, zatytułowany został *Wprowadzenie do Liturgii (Introduzione alla Liturgia)*. Dzieli się on na trzy części poświęcone kolejno: wiadomościom wstępnym, historycznej panoramie liturgii i źródłom liturgicznym. Część pierwszą rozpoczyna A. Chupungco, benedyktyn z Filipin. Zajmuje się on najpierw podstawowymi wiadomościami na temat liturgii. Mówi o ewolucji samego określenia „liturgia” i pojęciu liturgii w świetle encykliki *Mediator Dei* oraz soborowej Konstytucji o Świętej Liturgii, *Sacrosanctum Concilium*. Dopiero po takim umiejscowieniu liturgii, A. Chupungco ukazuje liturgię jako spotkanie z Bogiem. Znajdujemy tu takie wiadomości na temat różnych czynności liturgicznych, sakralnej muzyki, sztuki oraz końcowy podpunkt, mówiący o naczyniach i paramentach liturgicznych. W tej samej części I, inny autor Eph. Carr, przedstawia różne rodziny liturgiczne na Wschodzie: Rodzinę aleksandryjską z rytym koptyjskim i etiopskim; rodzinę antiocheńską lub syro-zachodnią, charakteryzującą się rytym syryjskim czy maronickim, a także rodziny: bizantyjską, armeńską i perską albo syro-wschodnią, ze swoimi rytami: chaldejskim i malabarskim. Po studium rodzin liturgicznych na Wschodzie, G. Ramis przedstawia rodziny liturgiczne na Zachodzie, a więc: rzymską, afrykańską, ambrożyjską, galijską, hiszpańską, celtycką i pozostałe. Jest to rzeczywiście materiał bardzo interesujący i bogaty, i zapewne nie dla wszystkich jednakowo znany. Pierwszą część tomu I, tworzą jeszcze trzy wielkie tematy: R. L. De Zana, *Biblia i liturgia*, B. Studera, *Liturgia i Ojcowie Kościoła* oraz P. Lyonsa, *Liturgia i ekumenizm*.

Część II tomu I, poświęconą historycznej panoramie liturgii, rozpoczyna A. Chupungco, tematem: *Historia liturgii w pierwszych czterech wiekach*. Materiał z zakresu historii liturgii jest autorowi bardzo bliski, gdyż od lat w PIL w Rzymie, wyklada on przedmiot: *Historia liturgii na tle epok kulturowych* (kiedyś wykladał ten przedmiot jeden z fundatorów PIL, prof. B. Neunheuser). Następnie M. Nin, przedstawia historię liturgii wschodnich, uwzględniając różne epoki i Kościoły. Historię liturgii rzymskiej, opracowało dwóch autorów: A. Chupungco i K.F. Pecklers. Omawiają oni ten obszerny materiał w dwóch przedziałach czasowych. Pierwszy sięga do XV w., a drugi od w. XVI aż do Vaticanum II. Omawiana część II, zawiera również opracowanie historii liturgii zachodnich nie rzymskich. Autorem studium jest katalończyk J. Piny Pons, który najpierw zajmuje się samym formowaniem się rytów łacińskich, by później przy poszczególnych liturgiach: ambrożyjskiej, galijskiej czy hiszpańskiej lepiej wyodrębnić specyfikę tych liturgii.

Ostatnią, przeszło 200-stronicową trzecią część tomu I, poświęcono źródłom liturgicznym. Dokumenty liturgiczne pierwszych czterech wieków, zachowując porządek wskazany przez inne wydania traktujące tę materię, opracował B. Studer. E. Velkovska i M. Nin, przygotowali studium na temat wschodnich Ksiąg liturgicznych, C. Folsom, na temat Ksiąg liturgicznych rzymskich, a G. Ramis, Ksiąg liturgicznych zachodnich nierzymskich. Na uwagę zasługuje tu również materiał trzech auto-

rów odnoszący się do interpretacji źródeł. Chodzi o przybliżenie studiów z zakresu krytyki tekstów i hermeneutyki liturgicznej, autorstwa R. L. De Zana, oraz ten A. Chupungo, na temat języka w liturgii i tłumaczenia tekstów liturgicznych na języki lokalne, czy nieco odmienny F. R. McManusa, związany z prawodawstwem liturgicznym.

Prawie 400-stronicowy tom II *Scientia Liturgica*, nosi podtytuł: *Liturgia fundamentalna*. Podobnie jak tom I, dzieli się na trzy części. Część I, poświęcona jest epistemologii liturgicznej. A. Catella przedstawia tu niektóre refleksje historyczne na temat „drogi do teologii liturgii”. Wskazując różne modele „wiedzy liturgicznej”, która jest także owocem dobrze odczytanej *Sacrosanctum Concilium* ułatwia badanie zasadniczych linii teologicznych liturgii. Ona bowiem, uczy nas widzenia i przeżywania całego zbawczego dzieła naszego Pana, oraz ukazuje jak każde spotkanie z Panem jest owocne i dynamizuje nasze chrześcijańskie życie. W temacie epistemologii liturgii, dobrze osadzone jest studium C. Valenziano, działającego na stałe w Palermo. Dotyczy ono sfery liturgii i symbolu. Bogata rzeczywistość języka symboli i znaków, badana jest tu z różnej strony tak, by przybliżyć jak najlepiej świat symbolologii chrześcijańskiej i całej symboliki teologicznej, zawartej zwłaszcza w sakramentach. Następnie J. C. Cervera, zajmuje się problematyką liturgii i duchowości. Autor najpierw wyjaśnia terminologię i metodę, a później dopiero maluje perspektywę historyczną, oraz wymiar duchowy i teologiczny życia liturgicznego. Dzięki temu możemy zauważyć ściśle relacje zachodzące między liturgią a duchowością. Do głębszego rozumienia poruszanych kwestii, potrzebne jest człowiekowi prawdziwe doświadczenie mistagogiczne. Celebracja liturgiczna jest bowiem rzeczywiście, autentycznym źródłem doświadczenia duchowego. Tę pierwszą część, zamyka opracowanie D. Sartore, na temat liturgii i duszpasterstwa. Autor odwołuje się najpierw do starożytnej tradycji. Następnie próbuje przedstawić rolę duszpasterstwa liturgicznego od strony praktycznej i ukazać ją jako naukę. Cenny materiał ks. D. Sartore podsumowuje konkretny program duszpasterstwa liturgicznego, wypracowany przez autora.

Część II tomu II, zatytułowana jest: *Celebracja liturgiczna*. Pierwszy z czterech prezentowanych tu tematów dotyczy eklezjologii liturgicznej. Jej autor, N. Mitchell, jako nowe punkty odniesienia dla eklezjologii, wskazuje: zbawienie jako rzeczywistość społeczną; Kościół nie tylko „hierarchiczny” ale „sakramentalny” i „charyzmatyczny”; oraz wspólnotę liturgiczną lokalną jako „Kościół”. Podkreśla mocno w dzisiejszej eklezjologii element doksologiczny. Na koniec autor charakteryzuje bliżej czym eklezjologia liturgiczna jest. Po tym temacie, M. Francis rozwija szerzej zagadnienie wspólnoty liturgicznej. W swoich dociekaniach historycznych sięga aż do wspólnoty liturgicznej w tradycji judeo-chrześcijańskiej, bazując na tekstach ST, tych odnoszących się do wspólnoty Kościoła pierwszych wieków i następnych. Następnie autor sięgając do reformy Vaticanum II, podaje principia liturgiczne i teologiczne wspólnoty. W temat ten włącza również implikacje kulturowe. Ważną problematykę uczestnic-

twa w liturgii, tak bardzo podkreślona przez *Sacrosanctum Concilium* a opracowana przez A. K a i – Y. C h a n, znajdujemy na ss. 151-166 tego tomu. Wydaje się jednak, że wspomniany temat, zarówno od strony historycznej jak i teologicznej opracowany jest przeciętnie. Jakkolwiek co do strony historycznej można by się zgodzić nawet na samo wskazanie literatury, to teologia uczestnictwa w liturgii poszła już o wiele naprzód i nie można dziś poprzestawać na stwierdzeniach ogólnych w tej materii. Wśród różnorodnych autorów dzieła *Scientia Liturgica*, znajdujemy tu pierwszego z trzech liturgistów polskiego pochodzenia. Jest nim Thomas A. K r o ś n i c k i SVD z USA. Opracował on temat różnych posług i święceń w Kościele, formację tych, którzy do posługiwania zostali wybrani, oraz problematykę z tym związaną.

Najobszerniejsza w tomie II, jest trzecia część książki, obejmująca ponad 200 stron tekstu. Nosi ona tytuł: *Liturgia i nauki humanistyczne*. Jest to tematyka raczej znana, dlatego nie będziemy omawiać tu poszczególnych zagadnień, a jedynie je zasygnalizujemy, podając ich autorów. Tak więc: aspekt psychologiczny liturgii opracował L. M. P i n k u s; perspektywę kulturowo-antropologiczną w liturgii przedstawia C. V a l e n z i a n o; kwestie związane z językiem liturgicznym, na ponad 30 stronicach, prezentuje S. M a g g i a n i. Autorstwa trzech specjalistów jest temat *Liturgia i sztuka*, gdzie jest także mowa o śpiewie liturgicznym i problematyce ikonologicznej. Całość tomu II kończy swoją ulubioną problematyką na temat liturgii i inkulturacji prof. A. C h u p u n g o. Jak zauważyliśmy, tom II, rzeczywiście zawiera materiał liturgiki fundamentalnej.

Tom III *Scientia Liturgica* (s. 398), poświęcony jest Eucharystii. W odróżnieniu do tomów poprzednich, nie dzieli się on na części, lecz na dziesięć tematycznych sekcji, pogrupowanych w punkty. Studium tego tomu otwiera leksykon eucharystyczny, przygotowany przez M. M e t z g e r a. Dotyczy on zasadniczej terminologii, jaką często posługujemy się w temacie celebrowanej Eucharystii. Autor nie zamierza tu studiować poszczególnych haseł, lecz podaje ogólne wiadomości na temat specyficznego nazewnictwa i występowania tych rzeczywistości w źródłach liturgicznych. Pierwszy obszerny temat: *Eucharystia w czterech pierwszych wiekach* opracował znany liturgista E. M a z z a. Umiejscawia on chrześcijańską Eucharystię w ramach historycznych początków i ewolucyjnej drogi, od liturgii żydowskiej do Eucharystii chrześcijańskiej, zatrzymując się dłużej nad rozwojem liturgii eucharystycznej, zwracając uwagę czytelnika na teksty różnych anafor. Ten temat jest jakby w części kontynuowany w materiale kolejnej sekcji, dedykowanej liturgii eucharystycznej na Wschodzie. Dwaj autorzy, S. P a r e n t i i E. L o d i zajmują się tu różnymi eucharystycznymi *ordines* oraz anaforami wschodnimi (szczególnie Jana Chryzostoma i Bazylego Wielkiego), ich genezą i strukturą.

Następnie M. Metzger omawia historię celebracji eucharystycznej na Zachodzie. Jest to historycznie uporządkowane studium, nie przynoszące jednak szczególnych rewelacji. Na uwagę zasługuje rozbudowany materiał sekcji piątej, opracowanej przez czterech autorów: drugiego autora polskiego pochodzenia M. W i t c z a k a, D. S a r t o -

re, J.M. Joncasa, oraz nieżyjącego już belgijskiego benedyktyna A. Nocenta. Chociaż tytuł ogólny dla prezentowanego tu materiału brzmi: *Ordo Missae di Paolo VI*, autorzy nie ograniczają się do czasów Pawła VI, ale traktują każdy z poruszanych tematów historycznie i całościowo. Omawiają tu kolejno: sakramentarz, lekcjonarz, homilię i obszerniej niż zwykle śpiewy liturgiczne. Tak szeroko pojętą problematykę celebracji eucharystycznej ubogaca opracowanie G. Ramisa, na temat celebracji eucharystycznej na Zachodzie, ale w liturgii nierzymskiej. Chodzi tu o liturgie: afrykańską, ambrozjańską, galijską, hiszpańską i celtycką, ich podobieństwa i różnice. Problematykę celebracji eucharystycznej kompletują następujące trzy sekcje tematów. Siódma, mówiąca o kulcie Eucharystii poza Mszą św. i innej liturgii uświęcającej. Ósma, autorstwa Ph. Rouillarda, odnosząca się do celebracji Wiatyku i ta jeszcze bardziej pastoralna A. Nocenta, mówiąca o koncelebrze, sposobie przyjmowania Komunii św. i niedzielnej wspólnoty bez kapłana. Ukoronowania problematyki celebracji Eucharystii w całym tomie III, dokonuje na przeszło 50 stronicach, D. N. Power. Opracował on temat: *Teologia celebracji eucharystycznej*. Autor najpierw podaje sprawy wstępne i podstawy metodologiczne. Następnie kieruje uwagę czytelnika na różne przepisy liturgiczne w dzisiejszych kościołach (np. porozumienia między luteranami a katolikami; anglikanami a katolikami...). Dalej, celem ukazania szerokiego kontekstu Eucharystii, autor sięga do źródeł NT, zaznaczając wyraźnie różne teologiczne wymiary Eucharystii, oraz naszą jedność w Ciele i Krwi Chrystusa. Ponad połowę miejsca w tej sekcji, D. N. Power poświęca Modlitwie eucharystycznej.

Ostatni tom *Scientia Liturgica*, który ukazał się do tej pory (tom IV), obejmujący materiał na 432 stronicach, omawia sakramenty i sakramentalia. Jak można było przypuszczać, materiał został podzielony na dwie części. Część I, poświęcona jest sakramentom, a część II, sakramentaliom. Obie części poprzedza krótkie, siedmiostronicowe wprowadzenie autorstwa A. Chupungo, które najpierw wprowadza czytelnika w problematykę sakramentów, a następnie, sakramentaliów. Dla tych, którzy chcieliby znaleźć szerszy materiał na ten temat, autor podaje bibliografię. Pierwszy temat po wprowadzeniu dotyczy wtajemniczenia chrześcijańskiego. Jest to materiał opracowany kiedyś przez A. Nocenta, a podobny do tego, który znajdujemy w *Anamnesis*, t.3/1. Dotyczy on inicjacji chrześcijańskiej w pierwszych czterech wiekach, tej w Rzymie i na Zachodzie w liturgii nierzymskiej (od w. V – XV), oraz wtajemniczenia chrześcijańskiego po reformie Vaticanum II. Autor przedstawia tu również nowe *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*, *Obrzędy chrztu dzieci*, oraz *Obrzędy bierzowania*. Ta problematyka poszerzona jest tu o tematykę inicjacji chrześcijańskiej na Wschodzie, którą opracował S. Parenti. Po wtajemniczeniu chrześcijańskim przechodzi się do sakramentu pojednania. A. Santantonio zajmuje się tą problematyką badając najpierw zagadnienie pojednania i pokuty w pierwszych czterech wiekach. Jak kształtowało się ono na Wschodzie, przedstawia N. Bux. Pozostałe okresy pokuty

i pojednania, w Rzymie i na Zachodzie w liturgii nierzymskiej, od V w. aż do powstania *Obrzędów pokuty* po II Soborze Watykańskim prezentuje A. Santantoni. Podobny tok badań zachowano przy studium na temat troski i namaszczenia chorych. S. Parenti zajmuje się tą problematyką, zarówno gdy chodzi o czas pierwszych wieków i na Wschodzie. Natomiast Ph. Rouillard, kompletuje studium tej tematyki o pozostałe okresy, z uwzględnieniem Rzymu i Zachodu w liturgii nierzymskiej, ubogacając zarazem całość, refleksją teologiczno-pastoralną. A. Santantoni i S. Parenti, opracowali wspólnie i w podobny sposób również temat święceń i posług, a S. Parenti z A. Nocent, sakrament małżeństwa. W sumie materiał części I, tego tomu jest bez wątpienia obszerny i tematycznie zróżnicowany i jak widać, nawet na 300 stronicach jest go trudno adekwatnie przedstawić.

Część II tomu IV, poświęcono sakramentaliom. Rozpoczyna się ona problematyką poświęconą życiu konsekrowanemu. Studiuje się tu różne *Rytuały profesji zakonnej, od początku aż do Ordo Professionis Religiosae z 1970 r. w odniesieniu do Wschodu* (M. Nin), jak i na Zachodzie (M. Auge). Całą tematykę kompletuje historyczne, celebratywne i teologiczne opracowanie N. Emsley, na temat konsekracji dziewic. W tej części znajdujemy również materiał na temat rytów i liturgii pogrzebowej. E. Velkowska ukazuje jak na przestrzeni wieków grzebano zmarłych na Wschodzie, a V. Kwame Owusu przedstawia, jak kształtowały się obrzędy pogrzebu, od najstarszych form liturgii do dzisiaj, w Rzymie i w liturgii nierzymskiej na Zachodzie. Materiał ten sporo różni się od tego, jaki kiedyś prezentował Ph. Rouillard w 7 tomie *Anamnesis*. Ostatni temat Części II, a zarazem IV tomu *Scientia Liturgica*; wypełnia problematyka „błogosławieństw”. Część odnoszącą się do liturgii wschodniej opracowała E. Velkowska, natomiast materiał odnoszący się do Rzymu i liturgii nierzymskiej na Zachodzie, trzeci z autorów polskiego pochodzenia R. Kaczyński. Dziwi nieco fakt, że o. Kaczyński, po wstępnych wyjaśnieniach terminologicznych, najpierw zajmuje się znaczeniem teologicznym błogosławieństw, a dopiero w dalszej kolejności przechodzi do historii i samej celebracji błogosławieństw.

Jak wynika z zapowiedzi wydawniczych i wewnętrznej strony okładki omawianego dzieła, mający się ukazać tom V *Scientia Liturgica* będzie zatytułowany: *Czas i przestrzeń liturgiczna*. Będzie zawierał on studium na temat Liturgii godzin, roku liturgicznego i przestrzeni liturgicznej.

Przedstawione tu nowe dzieło *Scientia Liturgica* niewątpliwie zasługuje na uwagę różnych szkół i uniwersytetów teologicznych, oraz tych wszystkich, dla których liturgia jest źródłem i duchową drogą. Korzystanie z treściowego bogactwa obszernych tomów, ułatwiają nam indeksy rzeczowe zamieszczone na końcu każdego tomu, a także streszczenia umieszczone na końcu opracowywanych tematów. Nie wszystkie opracowania tego dzieła są jednakowo wartościowe. Niektóre z tematów są treściowo uboższe od tych, jakie znamy z różnych współczesnych opracowań. Z pewnością wpłynęły

RECENZJE

na taki stan rzeczy różne czynniki, także dobór autorów. Trudno jednak nie zauważyć, że wśród liturgistów, o wspomnianym tu tzw. prestiżu międzynarodowym, nie pojawia się ze swoją kompetentną wiedzą i długoletnim doświadczeniem nauczania w PIL, np. prof. A. M. T r i a c c a , a także inni. Nowo powstałe dzieło ma niewątpliwie dużą wartość naukową i dlatego stanie się źródłem i punktem odniesienia dla wielu profesorów, studentów i osób zainteresowanych liturgią. Można je przetłumaczyć na język polski. Jednak rodzi się także pytanie, czy dysponując tak wielką liczbą specjalistów z zakresu liturgiki i teologii w Polsce, nie powinniśmy zachęcać do stworzenia w naszym kraju podobnego dzieła?

ks. Adam Durak SDB, Warszawa